

בס"ד

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א ראש ישיבת אתרי

המתקיימים בבית הכנסת "מאור ישראל", בראנד 18, הר נוף

בענין:

ה פ ס ק
בקריאת שמע

- שמא -

נמסר בש"ק פרשת ויגש ה'תשע"ד

עיצוב גרפי ועימוד: תמנתי עיצוב גרפי

בליל שבת פרשת ויחי יחל השיעור אי"ה בשעה 9:00 בערב
ויהיה בענין:

צום עשירי במטבת

בברכת התורה
המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לתמנתי: timnal@zahav.net.il

הפסק בקריאת שמע

[הפסק בפסוק ראשון. מקור הדין; הקושיא מסוגית הגמרא]

א על הכתוב 'ויאסר יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו גשנה, וירא אליו ויפל על צואריו ויבך על צואריו עוד', פרש"י: אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו, ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע. והקשה הט"ז (באו"ח סו סק"א) מדוע לא הפסיק מפני הכבוד והיראה והרי מצינו במקום אחר שחלק לו כבוד בשביל המלכות, ככתוב 'איתחזק ישראל' ופרש"י אמר אע"פ שהוא בני - מלך הוא, אחלק לו כבוד. מכאן שחולקין כבוד למלכות. [וכן מפני היראה, שהרי לדעת רוב הראשונים היינו מורא מלכות וכד' ולא שירא שמא יהרגנו כפרש"י]. וא"כ למה לא הפסיק בקריאת שמע בשבילו. ותירץ שבפסוק הראשון היה עוסק ובו אין מפסיקין, כמו שפסק בשלחן ערוך שם. ומקור דין זה שאין מפסיקים בפסוק 'שמע ישראל', נמצא ברמ"ך (על הרמב"ם הל' ק"ש. הביאו הכ"מ שם ב, טז) בשם הירושלמי [ולפנינו אינו נמצא בירושלמי].

וכן הגר"א בבאורו שם, על פסק השו"ע שאין מפסיקין בפסוק ראשון כלל אם לא במקום סכנת נפשות, ציין למה שאמרו שיעקב היה מקבל עול מלכות שמים באותה שעה.^א

[ק"ש דאורייתא או דרבנן. הצעת השיטות]

הרי לפנינו הלכה פסוקה שאין מפסיקין בפסוק ראשון כלל. ויש להעמיד כאן קושיא; -

הנה נחלקו אמוראים (בברכות נא) בדין ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא, רב יהודה אמר שמואל: אינו חוזר, קסבר קריאת שמע דרבנן, והכתוב 'ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכנך ובקומך' - בדברי תורה כתיב. ורבי אלעזר אמר חוזר וקורא [שנקט קריאת שמע דאורייתא]. ונחלקו הראשונים להלכה, רוב הראשונים נקטו ק"ש דאורייתא (ערמב"ם ר"ף ורא"ש ועוד; טשו"ע או"ח סז), מלבד התוס' (בסוכה יא. ומנחות מג: וע' בסוטה לב:) שנקטו ק"ש דרבנן. ולדעת האומרים דאורייתא, נחלקו הפוסקים עד היכן מצות קריאה מהתורה; לדעת רוב הראשונים פסוק ראשון בלבד מדאורייתא [כמו שאמרו (בברכות יג): 'שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד' זו היא ק"ש של רבי יהודה הנשיא, שהיה שונה לתלמידיו וכשהגיע זמן ק"ש היה מעביר

א מדברי מג"א וא"ר (המובאים במשנ"ב סו סק"ב) נראה שהתר אמירת שלום מפני הכבוד והיראה אמור רק כשנראה פגיעה וזולזול כשאינו משיב או שואל [ולפי"ז לכאורה אינו דין מסיים בני שהוא חייב בכבודו, אלא כל מי שייפגע מן שרי, כדנא דכבוד הבריות, אלא סתמא דמלתא אין פגיעה בשאר כל אדם]. ולפי"ז יש מקום ליישב קושיית הט"ז שידע יעקב ביוסף הצדיק שלא יראה בכך זולזול בכבודו. ואפשר שהט"ז שהקשה, סובר שאף בנוגע שאינו מוזהר פגיעה אם לא ישיב - משיב מפני הכבוד [ואם נימא כן, יש לדון בענייני הצלצול טלפון למי שחייב בכבודו].

ב ונראה שנקטו התוס' כן כי לא מצינו מהאמוראים מי שחולק להדיא על שמואל שמפרש הכתוב 'ודברת בם' בדברי תורה [וגם ילפינן כיומא מקרא זה 'לא דברים בטלים'. ואי מיירי קרא בק"ש, אינו ענין למעט שיחת חולין]. וכ"מ בתוס' ר"י החסיד (ברכות נא). שפירש טעמא דר"א שבספק חוזר וקורא דק"ש חמירא דאית בה קבלת עומ"ש, ולא פירש משום ספק דאורייתא לחומרא. וכ"ה בתורא"ש. וכן דייק הנצי"ב (העמק שאלה נג) מדברי השאלות ומבה"ג.

ידיו על עיניו ומקבל עליו עול מלכות שמים בפסוק זה].^א ואילו תלמידי רבנו יונה (שם טז). נקטו לעיקר שכל פרשה ראשונה דאורייתא. וכן נקט השאג"א (ב) לעיקר. ודעת הפרי-חדש (סז) שגם פרשה שניה מדאורייתא. [והביא עשר ראיות לדבריו, ובשאג"א כתב לדחותן]. ובדעת הרמב"ם יש שכתבו לפרש על פי הריטת דבריו (ריש הל' ק"ש) שקריאת כל שלש הפרשיות מדאורייתא (עפ"י מנחת כהן והפמ"ג בפתיחה לק"ש). אמנם להלן יתבאר שפשוט דברי הרמב"ם אחר, וכפי שתפסו שאר הפוסקים.

ואם כי יש מקום לדחות (כמו שכתב הגרי"פ פערלא בבאורו לספר המצוות לר"ס ג, עשה ב), שכוונת הגמרא לומר שקריאת שמע עיקרה דאורייתא ואפ"ה מפסיק בה, כ"ש הלל ומגילה שעיקרן דרבנן. אולם פשוטא דמלתא משמע שמפסיק בקריאת שמע דאורייתא ממש. וא"כ מוכח שהקריאה המחויבת מהתורה היא יותר מפסוק ראשון, שהרי בו אינו מפסיק כלל.^א

ובישועות יעקב (באו"ח סו סק"ב) כתב ליישב שאותם ראשונים הסוברים פסוק ראשון בלבד דאורייתא, חולקים על דין הרמ"ך וסוברים שאף בפסוק ראשון מפסיקים מפני היראה והכבוד, כפשוט דברי הגמרא שמפסיק מפני היראה והכבוד בק"ש דאורייתא.

מעתה יש להעמיד בזה קושיא מסתירת דברי השו"ע, שהרי פסק (סו, א) כדברי הרמ"ך שבפסוק ראשון אינו מפסיק, ומאידך נקט (ע' ב"י סו"ס סג. וכ"מ בשו"ע סו"ס ס) שרק פסוק ראשון דאורייתא. כמו כן יש להקשות בדברי האשכול (מהדו' אלבק) שנקט גם כן שק"ש דאורייתא בפסוק ראשון, ונקט שאין להפסיק בפסוק ראשון כלל. וכן בספר הבתים (לרבי דוד הכוכבי, מראשוני פרובאנס), הסכים בעצם עם עיקר הסברא שבפסוק ראשון אין להפסיק, ואעפ"כ נקט שפסוק ראשון לבדו מדאורייתא.

ג כ"מ ברא"ש פ"ב דברכות ס' ג, ממה שפירש בהא דר"י הנשיא שהואיל והיה שונה לתלמידיו, היה קורא רק פסוק ראשון בזמנה. וכן נראה קצת מהר"ף והרמב"ם, ממה שפסקו כרבא שרק פסוק ראשון הכונה מעכבת. ואם הפרשה כולה מדאורייתא, מנלן לחלק בהכי. וכן משמע ברשב"א ברכות יג: (ונראה שזו כוונת הב"י סו"ס ס). וי"ל. וכ"מ ברמב"ם לפי מה שמבואר בפנים לפרש שאין מצערים את הישן לקרוא אלא פסוק ראשון. וכן מפורש ברמב"ן (במלחמות ה' ר"ה כט) שנקט פסוק ראשון בלבד דאורייתא, וכן מפורש בשו"ת הרשב"א (שכ). וכ"כ הגרי"פ פערלא (עשה ב) בדעת כמה ראשונים.

ד בלח"מ (ק"ש ב, ג), כתב דאפילו ה' יונה לא קאמרו אלא שפסוק ראשון הוי דאורייתא. וצ"ע.

ה וכ"מ לכאורה מרש"י ריש ברכות, במה שכתב שבקריאת פרשה ראשונה שאדם קורא על מנתו יצא. ומ' דבעינן לקיים הדאורייתא בפרשה שלמה. אך יש לדחות דברפרשה שנוהגים לקרוא על מנתו יצא ודאי, הגם דמדא"ו סגי בפסוק ראשון. ואולם מוכח מרש"י שפרשה שניה אינה מדאורייתא. וע' באריכות בכל הענין בחדושי בני אריה יד.

ו נראה שאין הראיה מברכות, כי אף להראשונים שנקטו פסוק ראשון דאורייתא י"ל שלכמה דעות נתנים כל הפרשה דאורייתא, כדמשמע בביריתא בדף יג ב' ור"ע ושרא תנאי דדרשי קראי אם כל הפרשה כולה חייבת כוונה או רק חלק ממנה. וא"כ י"ל דאחי תנא דבי רבי חייא גס הוא ס"ל כן, אבל לדידן דקיי"ל כרבא שפסק הלכה כר"מ שרק פסוק ראשון צריך כוונת הלב, אין ראיה.

[הרחבת קיום המצוה מעבר לשיעור החיוב]

ב ופתח התירוץ בדברי הנצי"ב (בהעמק שאלה יתרו נג), בהקדם תמיהת התוס' בסוטה (לב): לדברי שמואל שק"ש דרבנן, כיצד יתפרשו כל דרשות התנאים המורים בפשיטות שמצות קריאת שמע דאורייתא, שהרי נחלקו בית שמאי ובית הלל במשנה אם 'בשכבך' משמע שכיבה ממש או זמן שכיבה. וכן נחלקו תנאים אם 'שמע ישראל' ככל לשון שאתה שומע משמע או בלשון הקדש דווקא דכתיב 'הויו', ועוד דרשות, שלא יקרא למפרע, מצות כוונה, עוסק במצוה וכו'. וכתבו שדווקא לומר דכל הני הוו אסמכתא בעלמא.

אמנם כבר כתבו הפני-יהושע (בלקוטים למסכת ברכות בח"א), וכן הוכיח השאג"א (ב), שמה שאמרו בגמרא דלשמואל 'ודברת בס' - ההוא בדברי תורה כתיב, אין הכוונה למצוה הכללית של תלמוד תורה בכל עת, אלא פירושו שמצוה מסויימת היא לדבר בדברי תורה פעמים בכל יום, בשכבו ובקומו, וכמו שלר"א חייב אדם מהתורה בקריאת שמע פעמים ביום, כך לשמואל חיוב זה קיים בכל דברי תורה. ואם כן כל אותן ילפותות והלכות שדרשו התנאים בצורת הקריאה וזמנה, ההשמעה לאוזן ולשון הקריאה - כולם קיימים גם לשמואל, אלא שלדעתו מדין תורה אין צריך לקרוא פרשה זו דווקא אלא די בקריאת כל פרשה אחרת בתורה שבכתב, וחכמים הם שקבעו לקרוא פרשת שמע דוקא. וזה פירוש 'ההוא בדברי תורה כתיב' - כלומר בכל דברי תורה מתקיימת מצוה זו, בקריאתם שחרית וערבית. והביאו שכבר פירשו כן תלמידי רבנו יונה (בברכות כא). ומה שאמר שמואל ספק קרא ק"ש ספק לא קרא אינו חוזר וקורא, מיירי כשקרא פרשה אחרת בתורה, שכבר יצא ידי חובת 'ודברת בס' מדאורייתא. ורק מדרבנן קבעו לקרוא פרשת שמע בדוקא, הלכך בספק אינו חוזר וקורא. [ואילו התוס' שתמהו, נקטו שלשמואל אין מצוה מיוחדת של דיבור בתורה בבוקר ובערב אלא מצוה כללית לתלמוד בכל עת. וכן דעת הרמב"ן (בסהמ"צ שורש א) שנקט דלשמואל אין למנות מצוה זו כמצוה לעצמה].

ע"פ פי זה אמר הנצי"ב שאמנם מדין תורה יוצא ידי חובה אף בקריאת פסוק אחד, אבל אם ממשיך לקרוא הרי מקיים מצות קריאה דאורייתא בכל מה שיקרא כיון שעושה כן ככוונת המצוה והלא מהתורה אין גבול מוגדר במצוה זו, וא"כ אף אם יצא ידי חובתו בפסוק אחד, זהו רק לענין החיוב, אבל שפיר מקיים מצוה בכל מה שיקרא. וכן ייסד 'כלל גדול' לענין שאר מצוות, כגון אכילת מצה בליל פסח, אם ממשיך אכילתו ביותר מכזית מקיים המצוה בכל מצה שיאכל באותה שעה, וכד'. וכן לענין שופר ונטילת לולב. ורק כשגמר את המצוה ואין בדעתו

להוסיף, שוב אין בו מצוה^ה. ואם כן שפיר משכחת לה הפסק בקריאת שמע דאורייתא, הגם דסגי בפסוק אחד מהתורה, שהואיל ותקנו חכמים לקרוא עוד והרי הוא ממשיך וקורא, מקיים בזה המצוה דאורייתא, ונמצא מפסיק בשאלת שלום במצוה דאורייתא, ומזה ילפינן בקל וחומר להלל ומגילה דרבנן.

א שלכאורה ישוב זה נכון רק בדעת שמואל שגדר המצוה הוא לדבר בדברי תורה כלשהו, שפיר יש לומר שבכל מה שקורא מקיים המצוה דאורייתא, אבל לדין דקיי"ל כרבי אלעזר שהמצוה מדאורייתא היא בקריאת 'שמע' דוקא, כבר כתב הנצי"ב שאין מקום להרחיב המצוה ולהמשיכה, כי הלא תוכן המצוה מוגדר וכל תוספת דברים אינו מענין המצוה כלל. הא למה זה דומה, לאדם הקורא את המגילה בזמנה וממשיך לקרוא בספר אחר, הכי נימא שמכליל זאת במצות מגילה. וא"כ הלא הדרה קושיא לדוכתה; כיון דנקטו הפוסקים הנ"ל שהמצוה המחויבת מהתורה היא בקריאת פסוק ראשון, א"כ כשממשיך הפרשה לכאורה אין בזה קיום מצוה דאורייתא, וא"כ כיצד מתקיימים דברי הגמרא דבק"ש דאורייתא מפני הכבוד והיראה, הלא בפסוק ראשון אסור להפסיק ובשאר הפרשה אין מצוה דאורייתא.^ט

ג אך באמת מבואר בדברי המבי"ט (בקרית ספר ריש הל' ק"ש) שאין הדבר כן, שכתב להדיא שאעפ"י שנפטר מחובתו בפסוק ראשון מהתורה, אבל בקריאת שלש פרשיות מקיים מצוה דאורייתא. והשווה זאת למה שאמרו (במנחות ט:): שאפילו לא קרא אלא פרק אחד שחרית וערבית קיים 'לא ימיש' ומ"מ אם לומד כל היום וכל הלילה מקיים מצות ת"ת מדאורייתא. הכי נמי לענין קריאת שמע, אמנם נפטר בפסוק ראשון אבל מקיים מצוה בכל שלש הפרשיות.

ו נראה שכונתו בדבריו אלו לפרש שיטת הרמב"ם, שכך פתח הרמב"ם הל' ק"ש: 'פעמים בכל יום קוראין קריאת שמע, בערב ובבוקר שנאמר 'ובשכבך ובקומך' וכו' ומה הוא קורא - שלשה פרשיות אלו הן שמע והיה אם שמוע ויאמר, ומקדימין

ח ושנה וישלש הנצי"ב יסוד זה בתשובותיו (משיב דבר ח"ב יא) ובחידושו (חגיגה ז). וכתב שהוא כלל לכל המצוות. וכן מטי (ע' ביצחק יקרא יח) בשם הגרי"ז והגר"ן פרוצוביץ לדייק מלשונות הרמב"ם (חמץ ומצה ו,א ק"פ ח,ג), לענין אכילת מצה וקרבן פסח. וכן משמע בקר"א ר"פ התכלת. וע' גבורות ה' למנה"ל (מת) 'יסב לכתחלה כל זמן שאוכל מצה דאע"ג דיוצא בכזית אחד, אם אכל הרבה הכל היא מצוה אחת'. וכע"ז באבני נזר (או"ח תמח) שנחשב 'מצוה' באכילת נוספת, וכן בתקיעה ובלולב כתב שיש 'קצת מצוה' כשנוטל ותוקע עוד. והביאו לסייע מלשון הגמרא בפסחים 'דבא הוה שתי חמרא כולי מעלי יומא דפיסחא כי היכי דניגרייה לליביה דניכול מצה טפי לאורתא' משמע שיש קיום מצוה באכילה מרובה. [ובכמה כתי' ליתא לתרבות מצה טפי'. וכן נראה מפר"ח]. ומ"מ נראה שיש קצת שמקיים מצוה דאורייתא בכל המשך אכילתו, נראה שאינו נפרד מהמצוה ואין זו נחשבת 'רשות' לענין זה שאם יאכל מצה עם המרור מבטלת המצוה את המרור [אף למ"ד מצוות אין מבטלות זו"ז] - מפני שסו"ס אינו מחויב באכילה זו ואכילת רשות מיקרי. כן מבואר בראשונים בפסחים קטו. ואולם באכילה אחת ממש שמוסיף על הכזית, נראה שאינו נפרד מהמצוה ואין זו אכילת רשות - שהרי כשבא לעשותה הוא מחויב בדבר, ולא דמי לאכילה נפרדת לאחר הכזית. בקי" (ברכות ז ו) נו"ג ביסוד זה, והעיר מדברי הירושלמי שכזית שני במצה אינו דוחה לאו ד'חדש'. וכבר דנו שהואיל ואין זה חיוב, אין בכחו לדחות הלאו (ע' קר"א מנחות כולה) שם ובהעמ"ש. ולבסוף פסק בדבר טובא שהרי מבואר בפסחים (קטו). שאין מקום לברך על המרור לאחר שאכל ממנו כזית.

והנצי"ב שם הרגיש בזה וכתב שכיון שיכול להניח הדבר מלעשותו שכבר יצא י"ח, אין לו לומר 'צוננו'. [ויתכן שמה שמבואר שם בתוס' שאם יברך על כזית שני הוי ברכה לבטלה, זהו רק אם כבר נתכוין בדעתו לסיים המצוה קודם]. ואדריבה, נראה לסייע לעיקר הסברא מהמבואר שם בראשונים דלרב חסדא מברך על אכילת מרור בהתחלה הגם שאינו יוצא אלא באחרונה, ומשמע שכבר באכילתו הראשונה יש איזה קיום מצוה שאל"כ אין לברכתו על מה לחול. וחזוין שאפשר להפריד בין החיוב לקיום, וכאן הוא חידושה טפי, שיכול בדעתו לכוין לקיים מצוה הגם שאינו רוצה לצאת בה ידי חובתו עד שיאכל המרור על סדרו הראוי. ויש לסייע סברא זו מדברי הפני" סוכה מב.

ט ונראה דכיון דליכא ילפוטא שהמצוה היא לקרוא פסוק ראשון דוקא, אלא קים להו לחו"ל ד'הויו הדברים האלה... ודברת בס' מתקיים בעיקר הפרשה והיינו 'שמע ישראל' שהוא עיקר קבלת עומ"ש ריחוד השם, אבל ודאי כשקורא הפרשה כולה [שענינה פירוש של הדברים הנגזרים מהפסוק הראשון] ממשיך בקיום המצוה וכפשטה דקרא.

ז 'תורה שבכתב' - אינו מפורש בשאג"א, אך נראה הראיה לכך מדצריך לקרוא בלה"ק [ואף למ"ד בכל לשון - צריך ילפוטא מקרא], וכן מוכיח 'הויו' ודרשינן שלא יקרא למפרע. ואם המצוה מתקיימת אף בתושבע"פ, מה מקום לדקדק הלשון והסדר. [ומצינו כגון זה לענין ברכת התורה שיעיקרה על קריאה בתורה שבכתב - וע' במה שנתבאר בזה בשיעור ט].

שהאריך באור שמח ה'ת"ת, וע"ע בסוף קובץ הערות להגרא"ו ובחדושי אגדות ובקה"י ברכות. והרחבנו במק"א"). כמו כן הגדר לשמואל, אלא שלדעתו החובה הקבועה ללימוד שחרית וערבית, נאמרה בהאי קרא ד'ודברת בם וגו' [ומוגדרת בזמן שכיבה וקיימה ושאר דיני הקריאה]. ואילו לרבי אלעזר מצות קריאת שמע אינה משום לתא דתלמוד תורה אלא עיקרה ומהותה יחוד השם וקבלת מלכותו, וכפי שיבואר.

לשמואל, יש להוכיח שהיא חובת 'תלמוד תורה', כי הנה בירושלמי שאלו מפני מה קורין שתי פרשיות הללו בכל יום, ונתנו בדבר טעמים. ועוד אמרו שם בדין היה שיקראו גם עשרת הדברות אלא מפני תרעומת המינין לא קבעו - הרי משמע (כמוש"כ השאג"א והנצי"ב) שהירושלמי נקט כשמואל וכפירוש תר"י, שעיקר המצוה מדאורייתא היא לקרוא בתורה, וחכמים הם שקבעו לקרוא פרשיות אלו.

עוד אמרו בירושלמי (שבת א,ב) שמי שתורתו אומנותו כרשב"י וחבריו אינו מפסיק לקריאת שמע, הגם שהיא מצוה דאורייתא [דלא כשיטת תלמוד דידן (שם יא.) שמפסיק לק"ש ואינו מפסיק לתפילה], ואינו דומה לשאר מצוות שמפסיק - דשאני ק"ש דשינון הוא. וכבר הוכיח בקרן אורה (ריש ברכות, אות יז) שהירושלמי נקט שמהות המצוה היא תלמוד תורה, ועל כן אין לבטל מתורה כדי לקרוא². ועוד הוכיח כן ממה שאמרו שם שנשים פטורות מק"ש דכתיב 'למדתם אתם את בניכם' - ולא בנותיכם. ולמה לי קרא, תיפוק ליה דמצות עשה שהזמן גרמה היא - אלא שעיקר החיוב משום תלמוד תורה שהוא יומם ולילה, על כן הביאו למעט נשים מהך קרא דמעטינן נשים מת"ת (כבבדושין כט:). וככל זה נראה בדעת שמואל שגם הוא ס"ל שמדאורייתא מקיים המצוה בכל פרשה בתורה כנ"ל.

מאידך, לדעת רבי אלעזר שמדין תורה קורא פרשה זו בדוקא, נראה שמהות המצוה היא יחוד ה' וקבלת עול מלכות שמים. וכפי שנראה מדברי כמה ממוני המצוות (רס"ג, ר"י אלברגלונז, ר"ש בן גבירול) שכללו קריאת שמע עם מצות יחוד ה' והאמנתו. ואף הרמב"ם שמנה אותן בשתים, יחוד ה' וקריאת שמע (עשין ב' י), משמע מדבריו שענינן אחד, אלא שמצות היחוד מצוה תמידית היא וקיומה בלב ואילו מצות ק"ש גדרה אמירת היחוד בפה שחרית וערבית, שכך כתב במצות יחוד ה': שנצטוינו להאמין שפועל המציאות וסיבתה הראשונה - אחד, והוא אמרו יתעלה 'שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד' וכו'. ויקראו גם כן זאת המצוה 'מלכות שמים' כי הם אומרים 'כדי לקבל עליו מלכות שמים' - רצונם לומר ההודאה ביחוד והאמנתו. והרי משנה זו שהביא עוסקת בקריאת שמע. הרי מבואר שזו עניינה של מצות ק"ש, לומר בפה ולקבל על עצמנו את האמנת יחוד ה'. וכן כתב להדיא בספר הבתים שענין שתי המצוות אחד הוא, שציוותה תורה במצות ק"ש לדבר בפה את יחוד השם, לחזק ולקבוע האמונה שבלב.

יא ע' בשיעור סד,ב.

יב ולפי מה שהובא לעיל שצריך לקרוא דבר מתורה שבכתב דוקא, צ"ל דמיירי הכא שקרא בפיו עכ"פ פסוק אחד בתורה ככתבו.

לקרות פרשת שמע מפני שיש בה יחוד השם ואהבתו ותלמודו שהוא העיקר הגדול שהכל תלוי בו, ואחריה והיה אם שמוע שיש בה צווי על שאר כל המצוות, ואח"כ פרשת ציצית שגם היא יש בה צווי זכירת כל המצוות. פשטות דבריו מורים לכאורה שקריאת כל שלש הפרשיות - דאורייתא (וכנ"ל בשם כמה קדמונים), אבל קשה לחדש כן שהרי חיוב פרשת 'ויאמר' הוא משום זכירת יציאת מצרים ולא משום קריאת שמע. וביותר קשה, הלא במערבא לא היו קוראים בערב כל פרשה שלישית אלא 'דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם אני ה' אלקיכם אמת'. ורב כהנא אמר רב לא יתחיל [פרשת ציצית כלל] ואם התחיל גומר (ברכות יד:). - הרי חזינן דכל עיקר אמירת פרשת ציצית בלילה אינה חובה. ועוד שהרי כתב הרמב"ם להלן (ב,ג) היה ישן - מצערין אותו ומעירין אותו עד שיקרא פסוק ראשון ומכאן ואילך אם אנסתו שינה אין מצערין אותו. ובכס"מ פירש שאמנם פשוטם של דברים מורה שלאחר שקרא פסוק ראשון אין מצערים אותו אעפ"י שאינו קורא ההמשך כלל, אבל ברא"ש ותר"י פירשו שקורא מתוך נמנום, בלא עירנות ושימת לב. וכתב שכך צריך לפרש בדברי הרמב"ם מכח דבריו שם בפ"ב הי"ב, ונקט הרמב"ם את לשון הגמרא. יעו"ש (ובב"י סג). ואולם באבן האזל (שם בהי"ג) נקט שבהכרח דברי הרמב"ם מתפרשים כפשוטם, ודחה הוכחת הכס"מ. ומזה נראה מוכח שלדעת הרמב"ם יוצא ידי חובה מדאורייתא בפסוק ראשון, שלכך הואיל ונאנס בשינה, אין חובה לצערו לקרוא שאר הפרשה. ועל זה פירש המבי"ט שאמנם החובה מדאורייתא אינה אלא ב'שמע ישראל' אבל כשקורא את שלש הפרשיות - מקיים מצוה דאורייתא בשלשתן.

והרי שתיים זו שמענו בדבריו; ראשית, מבואר בדבריו יסודו של הנצי"ב, שיש מקום להרחבת המצוה מדאורייתא. ועוד זכינו לשמוע שגם לפי מה דקיימא לן שהמצוה מדאורייתא היא לקרוא את שמע דווקא, יש מקום להרחבת המצוה בקריאת פרשיות נוספות. וממילא מיושבת הקושיא הנ"ל דמשכחת לה הפסק בקריאה דאורייתא בשאר פרשיות. אך כאמור דבר זה טעון באור: מה ענין הרחבת המצוה לפרשיות נוספות והלא מהתורה חיובו לקרוא פסוק מסויים.

[מהות המצוה, קריאה בתורה או יחוד השם וקבלת מלכותו]
ו"ש לבאר הענין עפ"י מה שנראה להוכיח ששמואל ור' אלעזר נחלקו בעיקר גדר המצוה ומהותה; לשמואל המצוה היא מצות תלמוד תורה [אלא שהיא מוגדרת בהלכות מסוימות ובזמנים מסוימים, בוקר וערב - שלא כפי המצוה הכללית של תלמוד תורה שהיא בכל עת ובלא דיני קריאה מוגדרים, ואף בתושבע"פ]. וכדוגמת מה שכתבו האחרונים לדין דקיימא לן כר"א, שבמצות תלמוד תורה יש את חיוב הלימוד הקבוע לכל אדם ואדם, ללמוד ביום ובלילה לימוד כלשהו, כמו שאמרו (במנחות ט:). אפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית קיים מצות לא ימוש ספר התורה הזה מפיך. וחובה זו מוטלת גם על מי שמוטרד בעסקיו. ומלבד זאת ישנה מצוה ללמוד בכל עת וזמן פנויים, ומצוה זו משתנה אצל כל אדם בהתאם לכחותיו וטרדותיו ולזמנו הפנוי וטהרת לבו (כפי

י כדוגמת סברת הרי"ב בתוס' יבמות ז: (סד"ה וראה).

והנה תנן (בברכות רפ"ב) למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע, כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך מקבל עליו עול מצוות. ומזה הוכיח האהל-מועד [וכיוון להוכחה זו הפר"ח סז] שגם קריאת פרשה שניה מדאורייתא, שאם מדרבנן מה צורך בטעם לקדימת שמע הלא בתחילה מקיים המצוה דאורייתא ואחר כך מוסיף בה דברים מדרבנן. ואולם כאמור, שיטות הראשונים שפסוק ראשון או אף פרשה ראשונה דאורייתא אבל לא פרשה שניה. אך לפי האמור שעיקר המצוה דאורייתא היא קבלת עול מלכות שמים, הרי כשהוסיפו חכמים לומר פרשת 'והיה אם שמוע' יש לומר שהרחיבו את המצוה דאורייתא, ובכל מה שקורא מקיים המצוה דאורייתא [הגם שמהתורה אינו מחויב בדבר ויכול לקצר]. וזהו שאמרה המשנה שהסדר הראוי הוא שתחילה מקבל עליו עול מלכות שמים בפרשה ראשונה, ואחר כך מקבל עליו עול מצוות. ואולם בשניהם יש קיום המצוה דאורייתא שעניינה יחוד השם וקבלת מלכותו ומצוותיו.

וארוחנא בזה ליישב שינוי לשון הרמב"ם שבהלכות תפילה פתח 'מצוות עשה להתפלל בכל יום שנאמר וכו'". ואילו בהלכות ק"ש לא כתב בלשון 'מצוות עשה לקרוא', אלא 'פעמים בכל יום קוראין ק"ש בערב ובבקר שנאמר וכו'". וכבר עמד על כך הלח"מ (ריש הל' תפילה), ותירץ על פי ספר חרדים שמצוות יחוד חייב בה אדם בכל רגע, יעו"ש. ולכאורה אין מובן לדברים (כפי שתמה הגרי"פ פערלא) הלא הרמב"ם מנה מצוות קריאת שמע כמצוה לעצמה ואינה כלולה במצוות היחוד כנ"ל. אכן לפי המבואר יש להצדיק דבריו, שעיקר מהותה ועניינה של קריאת שמע היא לקרוא בפה פעמים ביום את ענין יחוד ה' שמצוותו בכל רגע. וכשקורא את שמע מקיים בעצם את מצוות היחוד התמידית, הלכך תפס לשון 'פעמים בכל יום' רק ביחס לניהוג המעשי [פעמים בכל יום קוראין] ולא לענין עצם המצוה שהרי עיקר עניינה נוהג כל הזמן.

[קריאת פרשה שלישית, גדרה ועניינה]

הרי זכינו שקיום מצות קריאת שמע דאורייתא נעשה בקריאת שתי הפרשיות הגם שאין חיוב בדבר, כי צורת המצוה ועניינה הוא קבלת עול מלכות שמים. עתה נראה שגם בקריאת פרשה שלישית מתקיימת מצוה זו.

[השמטת הרמב"ם זכירת יציאת מצרים ממנין המצוות]

דהנה כבר עמדו הצ"ח (ברכות יב:) והפמ"ג (בפתיחה להל' ק"ש) והקר"א (בריש ברכות) ועוד, על השמטת הרמב"ם בספר המצוות את מצות זכירת יציאת מצרים בכל יום, ולא הזכיר שם אלא המצוה הנוהגת בליל י"ד בניסן, הגם שבהלכות ק"ש (א,ב) כתב להדיא שמצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה. ונאמרו בזה כמה מהלכים. ונראה שהתירוץ הנכון על פי הפשט הוא (על דרך שכתב הצ"ח ספ"ק דברכות) מאחר ולא נאמרה הזכירה בתורה

ובשאגת אריה (ו) נקט בשיטת הרמב"ם שאף על פי שבכל התורה נקטינן הרהור כדיבור, אבל בקריאת שמע שכתוב 'ודברת בס' לא סגי בהרהור. ומובן מאד לפי הגדר האמור, כי הרהור הלב היא מצות היחוד התמידית, והתוספת שבמצוות קריאת שמע היא הדיבור בפה דוקא.

וכן יש להטעים מה שנקט הגר"א (בשנות אליהו ריש ברכות) שבקריאת שמע אין אומרים 'שומע כעונה' [שלכך נקט התנא לשון רבים 'מאימתי קורין' שלא כמשנה הבאה, 'בשחר מברך' - כי בק"ש צריך כל אחד ואחד מהקהל לקרוא בפיו, משא"כ בברכות]. וע"ע בר"ן מגילה (כג) וראש השנה (לד) במה שהביא מהירושלמי. ומוטעם הדבר לפי האמור, כמו שנתבאר בהרחבה במקום אחר".

וכן מבואר מדברי הרשב"א בברכות (יג), שעמד על באור סוגית הגמרא, שבתחילה אמרו על הא דתנן היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כיון לכו יצא, שמע מינה מצוות צריכות כוונה. ודחו מאי 'אם כיוון לבו' - לקרות, ובקורא להגיה. ובהמשך הסוגיא הביאו ברייתא דפליגי בה כמה תנאים אם כל הפרשה צריכה כוונה או רק מקצתה, או אף פרשה שניה. ויש לשאול מה הקשו מעיקרא ממתני' והעמידה בקורא להגיה, הלא כמה תנאים אמרו להדיא שכל הפרשה צריכה כוונה. וכבר עמד על כך הרמב"ן (במלחמת ה' ר"ה כט), וכתב שאמנם היו יכולים להעמיד המשנה כדעת אותם תנאים אלא שהקשו מסתם משנה לפי הדעות דמצוות אין צריכות כוונה [ומזה הוציא דלמ"ד מצוות א"צ כוונה, אף בפסוק ראשון אין צריך].

ואולם הרשב"א על אתר כתב שהכוונה המדוברת בתחילת הסוגיא אינה אותה כוונה דפליגי בה תנאי; בתחילה מיירו בכוונה כללית שבכל המצוות, לעשות את חובתו. ובכוונה זו אין חילוק בין פסוק ראשון לשאר פסוקים, כי היא כוונה לצאת. ואילו בברייתא דיברו התנאים בכוונת הענין 'כלומר שלא יהרהר בדברים אחרים כדי שיקבל עליו מלכות שמים בהסכמת הלב, וכענין שאמרו גם כן בברכה ראשונה של תפילה בשלהי פרק אין עומדין. והטעם שבשאר מצוות שהן מצוות עשייה, כל שעשה מצותו אע"פ שלא נתכוין לה הרי קיים מצוות עשייה אלא שאין זה מן המובחר, וכל שכן שיצא אם כיון לצאת אעפ"י שהרהר באמצע המצוה, אבל אלו שהן קבלת מלכות או סדור שבחים אינו בדין שיהא לבבו פונה לדברים אחרים. וזו היא שנחלקו בין ברכה ראשונה לשאר הברכות או בין פסוק ראשון לשאר'. [והרמב"ן בר"ה מיאן בחילוק זה וכתב שאינו צהיר בכוונה הגמרא].

וכן נקט בשלחן ערוך כדברי הרשב"א (סג,ד. וע"ע בסי' ס סעיפים ד ה ובמשנ"ב). ובנמו"י על ברכות נקט כן גם בדעת הרמב"ם (בפ"ב ה"א).

הרי נראה מדברי הרשב"א והפוסקים, שמהותה של מצוה זו היא קבלת עול מלכות שמים, שלכך צריך לכוון בה כוונת הענין מלבד הכוונה הכללית שבכל שאר המצוות, וכמו תפילה שהיא סידור שבחיו של מקום וכוונת הענין מעכבת בה.

יד ובפשטות נראה, מפני שכבר הקדים הרמב"ם ופירש את המצוה לפני שמבאר את גוף ההלכות, הלכך בק"ש שפתח ברמיזותיו בלשון מ"ע אחת והיא לקרות קריאת שמע פעמים ביום, אין טעם לכפול זאת שוב בבאור ההלכות. לא כן בהל' תפילה שמנה בפתיחה שתי מצוות, תפילה ונשי"ב, וגם הגדיר את מצוות התפילה 'לעבוד את ה' בכל יום בתפלה', ביאר בהלכות באופן מעשי 'מצוות עשה להתפלל בכל יום'.

וַיִּבֶן אף במערבא שדילגו בלילה על עיקר הפרשה, קראו 'דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם אני ה' אלקיכם' - שהוא ענין קבלת עול מלכות שמים.

והרי היא כוונת המבי"ט שבקריאת שלש הפרשיות מקיים המצוה דאורייתא. ומובן אם כן שאף לר' אלעזר שמצות קריאת שמע דאורייתא, ומדין תורה די בקריאת פסוק ראשון, אבל כשקורא שלש הפרשיות על ידי תקנת חכמים, מקיים בכלל המצוה מדאורייתא, מאחר ומהותה של המצוה היא יחוד השם וקבלת מלכותו, כל מה שקורא לשם מצוה זו - הרי זו הרחבה של המצוה. וזהו דאמרינן בגמרא 'קריאת שמע דאורייתא פוסק' - היינו בקריאת ג' הפרשיות שהיא הרחבת המצוה דאורייתא. וכן מפורש בקרית ספר שם שהוכיח מסוגיא זו כדבריו, וככל האמור.

[קריאת שלש הפרשיות, תקנת חכמים הנכללת בעיקר המצוה]

[באור שיטת הרמב"ם בחזרת הקריאה כולה עם ברכותיה, במקום הספק]

ה) ובוזה יש לבאר ענין נוסף בשיטת הרמב"ם. שפסק (ק"ש ב, ג) בספק אם קרא אם לאו - חוזר וקורא בברכותיה. ובלחם משנה הקשה התינת פסוק ראשון שהוא מדאורייתא, אבל מדוע חוזר וקורא כולה. ותירץ עפ"י דברי הקרית-ספר שאמנם אינו חייב יותר מפסוק אחד אבל כשקורא שלשת הפרשיות מקיים בכלל את המצוה מדאורייתא. וצריך באור, הלא סוף סוף אין כאן חיוב אלא קיום, ומדוע צריך לחזור את כולה. ויש לפרש בכוונתו שהחיוב דרבנן לקרוא כל השלש-פרשיות גדרו חיוב להרחיב הדין דאורייתא, לקיים מצות קבלת עול מלכות שמים בהרחבה ובשלמות יתרה. הלכך כל שהיא בא לקיים את חיובו מפני הספק, חל עליו חיוב דרבנן לקיימו בהרחבה ובשלמות.¹¹

ובכך תתפרש שיטת הרשב"א, שכתב (כתשובה שכ) בישוב דברי הרמב"ם שהמסופק אם קרא קריאת שמע אם לאו - חוזר וקורא בברכותיה. והלא ספק ברכות הוא, וכמו המסופק אם מחויב למול, שפסק הרמב"ם (מילה ג, ו) שאינו מברך [והפר"ח כתב לחלק בין ספק-חיוב ובין ודאי-חיוב וספק אם יצא ידי חובתו. וע' משנ"ב ר"ס סז]. וצדד לומר דמעיקרא כך היתה תקנה, דכל שהוא חייב לקרוא קורא לכתחילה עם ברכותיה. וכתב שאולי למד הרמב"ם דבר זה מהא דאמר ר' אלעזר ספק קרא ק"ש ספק לא קרא - חוזר וקורא, וסתמת הדברים מורה שחוזר וקורא כל פרשיותיה אעפ"י שמהתורה אינו חייב אלא פסוק ראשון - אלא כל שהוא חייב לקרוא קורא כעיקר תקנתו. ואולי מטעם זה כתב הרמב"ם שגם מברך.

וְלִפִּי האמור מתבארים הדברים, שחכמים בהוסיפם קריאת שאר הפרשיות, עשו הרחבה למצוה דאורייתא גופא, כי הכל ענין קבלת עול מלכות שמים הוא. ואם כן גם ברכות קריאת שמע, תוכנן וענינן הוא המלכת הקב"ה על הבריאיה כולה (בברכת יוצר), ועל עמו ישראל בפרט בנתינת התורה להם (בברכת אהבה),

בלשון ציווי אלא בלשון טעם על מצוות הפסח, 'וזבחת פסח וגו' לא תאכל עליו חמץ וגו' למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיידך, ורק הזכירה בו ביום נאמרה בתורה כמצוה מפורשת, 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים וגו' - הלכך לא מנאה, שאף על פי שזכירת יצי"מ בכל יום היא מצוה גמורה מדאורייתא לכל דבר וענין, מ"מ לענין מנין המצוות, שיטת הרמב"ם שאין באים במנין אלא דברים המפורשים בתורה, כמו שביאר בשורש השני. [בטעם זה מתורצים ומבוארים כמה ענינים נוספים¹²].

וְיִשׁ מרבנותנו האחרונים שרצו לחדש שלדעת הרמב"ם אכן אין מצות זכירה דאורייתא בכל יום. כ"כ הגר"ד קרלינר (שאלת דוד א) והאור-שמח (ריש הל' ק"ש). ופירש האו"ש שהואיל ולא נאמרה הזכירה בלשון ציווי רק גילתה תורה שכך רצונה, שיזכור האדם יום צאתו מארץ מצרים כל ימי חייו, אין זה בגדר חיוב ומצוה דאורייתא אלא קיום רצון ה'. ותקנת חכמים היא שהטילו עלינו חובה כדי לקיים רצון ה'. והטילוהו עלינו כחובה דאורייתא להחמיר בספקו. ומצינו שקראו לכגון זה 'דאורייתא' אם כי עיקר החובה הוא מתקנת חכמים. ואמנם עיקר ההבחנה בין 'מצות ה'' ו'רצון ה'' אמת ויציב הוא, ומתבארים בזה כמה דברים כמדובר בכ"מ, מ"מ בענייננו אין נראה לומר כן - כפי שהזכיר בעצמו שהדבר מחודש - דפשטא דמלתא שהיא מצוה גמורה מדאורייתא אלא שלא באה במנין המצוות מן הטעם האמור].

ומהגר"ח מובא (באסופות הגר"ח) לפרש השמטת הרמב"ם בשני אופנים נוספים: האחד, הואיל ונפסק להלכה שמזכירין יציאת מצרים בלילות כדרשת בן זומא מ'כל ימי חיידך' - אף הלילות. הרי דאין הלכתא כחכמים דרשי מהאי קרא להביא לימות המשיח. והואיל ואין מזכירים אותה לימות המשיח הרי זו מצוה שאינה נוהגת לדורות, וכבר כלל הרמב"ם שאין נמנית בתרי"ג המצוות אלא מצוה הנוהגת לדורות¹³.

דרך נוספת מובא בשם הגר"ח: הואיל והיציאה ממצרים היתה להיותנו עבדים אליו יתב' ולקבל עלינו מלכותו כמה שנאמר בכ"מ, גם זכירת יצי"מ אינו ענין העומד בפני עצמו אלא עניינו חיזוק אמונת ההשגחה וקבלת עול מלכות שמים, הלכך אינה נחשבת מצוה לעצמה אלא סניף ממצות קבלת עול מלכותו.¹⁴

והנה אף כי הישוב הפשוט על השמטת הרמב"ם נראה כנ"ל, הא מיהת למדנו מדברי הגר"ח שבעצם גם זכירת יציאת מצרים מישך שייכא לקבלת עול מלכות שמים, והרי כך נאמר בפרשה השלישית, 'אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלקים. אני ה' אלקיכם'. [וזאת מלבד זכירת כל המצוות שיש בה, שעל כן היא מענין פרשה השניה של קבלת עול מצוות - כמבואר ברמב"ם ריש הל' ק"ש]. ומובן אם כן שאף בקריאת פרשה זו מתקיימת המצוה דאורייתא של קריאת שמע.

10 ע' בשיעור יא, א.

11 וכן הביא תירוץ זה באבן האול (ק"ש א, ג), מהגר"מ אברמסקי. [וצ"ב הלא אין כאן ילפותא המוציאה מצוה זו מכלל שאר המצוות שלא נהגה לדורות, אלא שלגודל הנפלאות שלעתיד לא יזכר יצי"מ. הא למה זה דומה למצוות הכרתת שבעה עממין ומחייית עמלק שלא ינהגו לאחר שייכרתו ויימחו - ואפ"ה נמנות במנין המצוות].

12 ובוה יש מפרשים שאף לבן זומא שלא תיזכר יצי"מ לעתיד לבוא, אין הכוונה שתיבטל המצוה, כי המצוות כולן נצחיות הן, אלא שבהוכרת שאר הגאולות תתקיים המצוה הזו גופא, כי יסודה בחיזוק אמונת ההשגחה (ע' אבן האול ק"ש א, ג, ויסוד הדברים ברשב"א בעין יעקב ברכות ג).
וכע"ז כתב הנצי"ב (בחדושי לטוטה לב): שלהרמב"ם מצות זכירת יצי"מ כלולה במצות ק"ש.

13 וע' משנ"ב סו סק"ד שאם קרא פסוק ראשון בודאי ונסתפק על השאר, לכאורה נראה שאין צריך לחזור אבל לא משמע כן בשו"ע (סד, ג ד). ונדחק לפרש שמה כן תקנו מעיקרא. ולפי האמור מובן גדר הדבר, שהואיל וצורת תקנה זו היא הרחבת המצוה דאורייתא, שפיר דינינן ליה [מדרבנן] כספק דאורייתא לחומרא (ע' כדוגמת זה בשו"ע הגר"ז תלה, ובברכת מרדכי ח"ב בענין בדיקת חמץ).

נוסח מסויים האמור בתורה אבל אין כאן תורת קריאה בתורה. [דוגמא לדבר: חילוק הגר"ז בין תפלין למזוזות, שבמזוזות כתיב 'וכתבתם' לומר שיש בה תורת כתיבה לעצמה, שלא כתפלין שגדר מצוותן הוא להניח את פרשיות התורה על הזרוע ועל הראש אבל אין בהן תורת כתיבה מיוחדת²³. אף כאן יש לדון האם המצוה היא לקרוא את הפרשה שבתורה או לומר אותו הנוסח בתורת קעומ"ש].

והנה כבר נשאל בשו"ת בית אפרים (או"ח סח) על מה שאמרו בגמרא מגילה (ג.) מבטלין תלמוד תורה ובאין לשמוע מקרא מגילה. והלא מגילה מכתבי הקודש היא ומה ביטול תורה יש בקריאתה. ותירץ שהואיל וקריאתה היא סיפור הנס ופירומו, אין בה מצות קריאה בתורה. וכן תירץ הגר"ז (בליקוטים), והאריך בזה על פי מה שכתב בספרו (בהלכות מגילה) שמגילת אסתר מלבד שהיא אחת מכתבי הקודש, יש בה דין כתיבה נפרד בתורת 'אגרת', שלכך אין בה פתוחות וסתומות כפי שהיא כתובה בכתבי הקודש, כאגרת (כדברי האו"ז), וכן ישנן דעות שאינה מטמאה את הידים (ונתבאר במק"א²⁴). וא"כ גם דין קריאתה, אינו דין קריאה באחד מכתבי הקודש אלא קריאת 'אגרת הפורים' וסיפור הנס בנוסח המסויים הזה. ובוזר ביאר הא דאין מדקדקין בטעויותיה, וכן הא דקראה על פה יצא - מה שאין כן בקריאת התורה. ועל כן אין בזה קיום מצות תלמוד תורה.²⁵

ואולם לענין קריאת שמע, נקט הגר"ז (בליקוטים שם) כפי הצד הראשון, שגדרה קריאה בתורה, וכפשוטו דברי הגמרא בנדרים (ה.) ובמנחות (צט): שבקריאת שמע שחרית וערבית קיים מצות ת"ת ו'לא ימוש'. והוכיח כן מדברי התוס' בתמורה (יד) שדנו בקריאת שמע על פה, משום דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרן על פה.

אך נראה שאין הדבר ברור, שהרי כמה מהפוסקים נקטו לעיקר (ע' משנ"ב ובאה"ל מז,ז), שבברכת אהבה רבה אינו נפטר מברכות התורה אלא אם כן שנה לאחר התפילה על אתר, הרי שאין קריאת שמע נחשבת כלימוד תורה [ומקור הדברים בירושלמי, אלא שיש בזה גרסאות ופירושים שונים]. וביאר הב"י (מו) שבק"ש אינו מקיים מצות תלמוד תורה כיון שהוא קורא אותה בתורת קבלת עול מלכות שמים. והיינו כהצד השני בחקירה, שאין קריאת שמע מעשה 'קריאה בתורה' אלא קבלת עול מלכות שמים.

ובי תימא כיצד נפרנס סוגיות הגמרא הנ"ל שיוצא בק"ש ידי חובת ת"ת - כבר פירשה בספר אור שמח (הל' ת"ת) שלדין דקיי"ל מצות ק"ש מצוה לעצמה היא, משום קבלת עומ"ש, אם רוצה לצאת בה ידי תלמוד תורה צריך כוונה מפורשת לשם לימוד. ובוזר פירש דברי רבא (במנחות שם) מצוה לאומרו בפני עם הארץ [להך דינא דאפילו לא קרא אלא ק"ש קיים לא ימוש] -

כב ע' בשיעור יט בהרחבה.

כג שיעורים יט, ה, נא, ד.

כד וע' חכמת שלמה או"ח תרפו. אמת ליעקב מגילה ג. וכן מסר הגר"ק שליט"א (בראש ספר תשובות וכתבים מנח"ל החזו"א) מהחזו"א, שכשמוכין לשם מצות מגילה אינו ענין לתלמוד תורה, דשם אחר הוא. ובהל"ש (פי"ט הערה 62) צירף דעה זו להקל למי שנכנס לבית הכנסת ביום פורים כשמתחילים לקרוא המגילה ועדיין לא בירך ברכת התורה ואין לו מנין אחר - ישמענה בלא ברכות התורה כדי שלא יפסיד קריאה בציבור.

וקבלת מלכותו על אבותינו ועלינו לעד ולעולמי עולמים (בברכה שלאחריה). נמצא אם כן שכך היא צורת קבלת עול מלכות שמים שלמה, על ידי קריאת שמע כולה בברכותיה. הלכך כשקורא מפני הספק, קורא הכל.²⁶

ומיושבת בזה הקושיא שהקשו מדברי הרשב"א גופי' בתשובה הסמוכה (שיט), שפסק שהקורא ק"ש בלא ברכותיה, מסתבר שאומר אחר כך הברכות בלא הקריאה, שאעפ"י שנתקנו הברכות לפני הקריאה, לאו ברכות של קריאת שמע כדי שתאמר היאך יברך שלא על הקריאה, שהרי אינו מברך 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו לקרוא את שמע' וכד'. [וחולק בזה הרשב"א על הרמב"ן (בליקוטים ריש ברכות) שיצא כנגד אמירת 'א' מלך נאמן' קודם קריאת שמע. והמאירי בספרו 'מגן אבות' הגן על שיטת הרשב"א והצדיקה].

וקשה כיצד יתקיימו שני הדברים: מצד אחד הברכות יכולות להאמר לעצמן מפני שלא נתקנו על הקריאה דווקא, ומאידך בכל מקום שקורא את שמע מפני הספק, תקנו שיקרא עם הברכות [הגם שמדינא אינו מברך בספק] - והלא הברכות לא נתקנו על הקריאה והן ענין לעצמן. וכי תימא בדוחק, לא כתב הרשב"א שמברך בספק אלא ליישב דברי הרמב"ם אבל ליה לא ס"ל - אך הלא השו"ע פסק את שני הדינים גם יחד; מחד נקט (ס,ב) שאם כבר קרא ק"ש, יכול מדינא לברך בלא קריאה [אלא שטוב לחזור ולקרוא. ופירשו המפרשים כדי לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה]. ומאידך פסק (סז) כהרמב"ם שבספק חזור וקורא בברכותיה. וכבר עמד בזה הגר"א בבאורו (שם) בקוצר אמרים, ונקט לעיקר שלא יחזור הברכות.

אך לפי האמור אתי שפיר, שאמנם הברכות אינן זקוקות לקריאת שמע כדי לאמרן מפני שהן ענין העומד לעצמו, אבל מ"מ קריאת שמע זוקקת את הברכות, מפני שהן מהוות השלמה לצורת המצוה דקבלת עול מלכות שמים.²⁷

[מעשה המצוה, תלמוד תורה או קבלת מלכות שמים]

ו והנה מקום איתנו להעמיק חקר. לפי המבואר דלדין דקיימא לן כרבי אלעזר, קיומה וענינה של המצוה הוא קבלת עול מלכות שמים, האם מעשה המצוה מוגדר כקריאת הפרשה שבתורה, כלומר כדי שנקבל עומ"ש ציוותה תורה לקרוא את הפרשה שבתורה המדברת באותו ענין, או דלמא גם מעשה המצוה הוא מעשה קבלת עומ"ש, והוא נעשה על ידי אמירת

יט וא"ת הלא אמרין בברכות (כא.) דלשמואל דק"ש דרבנן, הטעם דבעל קרי מהורה ק"ש ואינו מברך, כי בק"ש איכא תרתי: זכירת יצי"מ ומלכות שמים, משא"כ בברכת 'אמת ויציב' יש בה רק זכירת יצי"מ, כדפרש"י. אך נראה שוראי אין הכוונה לומר שאין בה מלכות שמים, שהרי זהו עיקר תוכן הברכה, קבלת מלכות שמים ויחוד השם: 'אמת אלקי עולם מלכנו... אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין לנו מלך', אלא הכוונה שאין בה קיום מצות ק"ש [דרבנן] שעיקרה בקריאת הפרשה שבתורה. ולפי"ז לאחר ג' שעות מסתבר שבע"ק מהורה הברכה ולא הקריאה, דאדרבה בברכה איכא תרתי, זכירת יצי"מ וקיום מצוה דרבנן דברכות ק"ש, משא"כ בקריאה לבד.

כ עפ"י הגר"א. וכן נקט המשנ"ב (ס סק"ג ובאה"ל) ודלא כסברת הפמ"ג. ולפי"ז יוצא שאם כבר התפלל, כגון בערבית שקרא ק"ש לבדה והתפלל עם הציבור - מברך אחר כך ברכות ק"ש לבדן.

כא לכאורה צריך לצאת לפי"ז שאף על פי שכבר אמר הברכות עם הקריאה ושוב נתעורר לו ספק בקריאה, נזנח אם כיוון בפסקו ראשון - חזור וקורא בברכותיה, שהרי כך תקנו מעיקרא שכשקורא צריך לברך, ובבאה"ל (סז) לא כתב כן מפני שכבר יצא ידי חובת הברכות והרי אין הברכות שייכות לק"ש. ואפילו נודע לו בודאות שלא יצא בקריאה. ונראה להוכיח כדבריו מהא דמבואר בברכות יב. שבמקדש היו מברכים ברכת אהבה רבה וקוראים שמע [ולא היו יוצאים בה, דקודם זמנה הוא, כדפרש"י עפ"י יומא לו:]; ואח"כ בהגיע הזמן היו מברכים 'וצור אור'. וזוהו הוכיחו שסדר ברכות אינו מעכב. ומוכח שלא היו חוזרים ומברכים אהבה רבה עם הקריאה המחויבת - והיינו מפני שכבר ברכוה מקודם לכן. ושמא אף לפי המבואר בדת הרמב"ם יש לחלק בין ספק לודאי-בירך. וצ"ע.

הוא קורא וקורא בתורת מצות קבלת עומ"ש, מגרע כח הת"ת בה וצריך כוונה מיוחדת גם לשם לימוד.

וע' בבית אפרים שם שביאר לפי דברי הבית-יוסף לשון המשנה והגמרא (בשבת ט יא) 'מפסיקין' מתלמוד תורה לק"ש - והלא אינו מפסיק מתלמוד תורה בקריאתו - אלא שאמנם קריאת שמע הנאמרת קבלת עומ"ש אינה נחשבת כלימוד תורה.¹²

[הפסק בתוך אמירת 'ברוך שם' ובין 'ה' אלקיכם' ל'אמת', לאור האמור]

ולפי כל האמור יש לתרץ שני דברים מוקשים; פסק השו"ע (סו,א) שאין להפסיק בפסוק ראשון כלל, וכן לא ב'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'. ובבאור הלכה הקשה הלא בדיעבד אם לא אמר בשכמל"ו אין צריך לחזור (כן נקט לעיקר, כפי שהאריך להוכיח בבאה"ל סא,יג. יעו"ש), ומנין לנו להשוותו לפסוק ראשון לענין איסור הפסקה. ונשאר ב'צע"ג למעשה'.

והרמב"ם (ק"ש א,ד) כתב (עפ"י הגמרא בפסחים נו.) בענין אמירת בשכמל"ו: 'לפיכך נהגו כל ישראל לומר שבח ששבח בו ישראל הזקן אחר פסוק זה'. ונראה שאין כוונתו לומר מנהג בעלמא שאינו חובה, אלא כדביאר הגרי"ז (בליקוטים) שהוא מכלל ה'מנהגות' שהנהיגו חכמים כחובה גמורה ויש עליהן לאו ד'לא תסור' (כמוש"כ בריש הל' ממרים ובהקדמתו למשנה) אלא שלא נתקנו כ'מצוה' אלא בתורת 'מנהג', וכדוגמת מנהג נביאים דחיבוט ערבה כבאור הגרי"ז (בהל' ברכות), ויש בזה נפקותות לכמה דברים, כגון שעל 'מצוה' מברכין ואילו על 'מנהג' אין מברכין¹³].

עוד יש לעמוד על המבואר בשו"ע (סו,ה) שבין 'ויאמר' ל'אמת ויציב' לא יפסיק כלל, אף לא כבאמצע הפרק. והיא דעת תר"י ורא"ש בברכות (יד), ודלא כהרמב"ם שבין 'ויאמר' ל'אמת'

כה בזה יש לפרש בפשיטות דברי ר' מני (בברכות י:) גדול הקורא ק"ש בעונתו יותר מהעוסק בתורה מודקתי הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כדאם הקורא בתורה מכלל דקורא בעונתו עדיף - ומה משמעונו בזה, הלא בכלל מאתיים מנה, ולמה יגרע מפני שקראה בזמנה? אך לפי האמור נראה כיון שאינו קורא כעסק בתורה. אלא שהראשונים כבר הקשו כן ופירש הרשב"א המונה שעדיף אפילו מן השונה, וקמ"ל שאף מי שתורתו אומנותו צריך להפסיק ממשנתו לקרוא ק"ש בעונתו (וע' שיטמ"ק ואו"י). ונראה שהם סוברים [בדעת הבבלי מיהת] שודאי יש בכלל קריאת שמע קריאה בתורה, וכפשוטו מלמדת דקיים לא ימוש. והא דמזכה לאמרו בפני ע"ה פרש"י מפני שרואה גודל השכר של הלימוד ומרגיל בניו לת"ת. ואילו לפירוש האו"ש הול"ל 'ובלבד שיאמרונו לע"ה' דבלא"ה לא קיים לא ימוש. גם הרמ"א (בי"ד רמז,א) סתם שקיים לא ימוש בק"ש שחריית וערבית. וכן נקט הק"א בריש ברכות (1) ויוצא ידי ת"ת כי אינה מצוה בפ"ע כמו שאר מצוות מעשיות אלא חובת לימוד הוא כמוש"ג ודברת בם.

גם כן נראה מרש"י בראש המסכת שק"ש שקוראים בביהכ"נ אינה אלא לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה, ובק"ש שעל המטה שבה יוצאים ידי חובה, אמרו (ה.) כל הקורא ק"ש על מנתו מוזיקן בדלין הימנו שנאמר ובני רשף יגיבונו עוף, ואין עוף אלא תורה - הרי שיש בזה קיום של עסק בתורה. וכן העירו מדברי הר"ן בנדרים ח. המורים שחובת ת"ת המפורשת בתורה היא קריאת שמע בבוקר ובערב. [ומשמע שם שנקט כר"א ולא כשמואל, שכתב 'כיון דאי בעי פטר נפשיה ממאי דכתיב בקרא בהדיא דהיינו 'בשכבך ובקומך' בקרית שמע שחריית וערבית].

גם מדברי הרשב"א בתשובה (שי"ט) כן משמע מכלל דבריו, שכתב שברכות ק"ש לא נתקנו על הקריאה ששאר ברכות המצוות, שהרי אין אומרים 'אשר קדשנו במצוותינו וצונו א'נות התורה' כדרך שתקנו בקריאת התורה או בקריאת המגילה - הרי מבואר להדיא שקריאת תורה היא, שלכך אילו היו בברכות שייכות לקריאה, היה לברך 'נותן התורה'.

גם מבואר בתוס' (יא:) וש"ד שטעם הירושלמי דצריך לשנות על אתר, כי בכל פעם שבא ללמוד צריך לברך. ושוא דוקא בברכת אהבה רבה שאין עיקרה בא בברכה"ת, ע"ש. ומבואר שהניחו בפשיטות שיש בקריאת שמע קיום דתלמוד תורה רק הגידון הוא על הלימוד שלאחר מכן, מפני שהסיד דעתו בינתים.

[ולענין דינא שאלתי להגר"ק שליט"א, אודות מה שנקט המשנ"ב שמי שלא למד מיד לאחר התפילה לא יצא בברכת אהבה ידי ברכת התורה, שמא לא דיבר כשיכוין בפירוש שתעלה לו ברכתו לברכה"ת ומכוין בקריאת שמע לשם לימוד, שאם כן יתכן שאפילו להירושלמי נפטר בכך. והשיב לפ"ד הגר"א אין יוצאין בק"ש כלל לימוד תורה. ולא ירדתי לסוף דעתו הרחבה הלא גמרא ערוכה במנחות דקיים בכך לא ימוש. גם יש להקשות הלא פירשה שניה שאינה מחויבת מהתורה, יש בה קיום ת"ת מהתורה, לכל הפחות כשתכוון לכך. וצ"ע].

וכו ובאבי עזרי נקט לשמוע מהרמב"ם שאמירה זו אינה מעיקר ההלכה, וכענין המשל שהתחילו העבדים להביא לה בצנעה מדעת עצמם, אף אנו מעצמנו יש לנו לנהוג לומר כן בחשאי, ומה שאמרו 'התקינו שיהו אומרים...' אין הכוונה לגדר תקנת חכמים המחייבת אלא לתקנה המאשרת לומר כן, שאין בדבר הפסק.

אבן לפי האמור יתבאר הדברים, שהואיל וצורת המצוה בעצם היינו יחוד השם וקבלת עול מלכות שמים, אם כן כל מה שהכלילו חכמים באותו ענין, גם הוא נעשה חלק ממעשה המצוה מדאורייתא, אחת היא לי אם הוא מקרא הכתוב בתורה אם לאו. והואיל ו'ברוך שם' הוא מענין היחוד כידוע, שפיר דינו כדנין פסוק ראשון. וכן הסמכת 'אמת' ל'אני ה' אלקיכם' שהוא אימות ענין מלכותו יתברך עלינו, צריך להיות מקושר לדברים הקודמים ואין להפסיק ביניהם בשום פנים. ולא מפני שהוא נחשב באמצע פסוק, שהרי באמת אין פסוק כזה בלשונו [דבירמיה כתיב 'וה' אלקים אמת' ואילו כאן '... ה' אלקיכם'], אלא משום היותו מקושר בתוכו לקבלת עול מלכות שמים.¹²

[שיטות נוספות: שני דינים בעיקר המצוה, תלמוד תורה ויחוד ה']

ח ויש להוסיף בדרך אפשר שלפי דעת כמה ראשונים יתכן ששני דינים הם בקריאת שמע; תלמוד תורה וקבלת עול מלכות שמים (וכן נקט בצפנת פענח הל' ק"ש פ"ב ה"א על פי דרכו). ובוזה יבוארו דברי האהל-מועד (המובא בב"י ע) שנשים אעפ"י שפטורות מקריאת שמע, חייבות הן בקבלת היחוד דהיינו פסוק ראשון. [וע"ש בב"ח שפירש דברי הגמרא (כ) לשיטתו, דפריך פשיטא דפטורות מק"ש, מצות עשה שהזמן גרמה היא. ומתרץ מהו דתימא הואיל ואית בה מלכות שמים, קמ"ל'. פירוש, הואיל ועכ"פ חייבות הם לקבל עליהם יחוד מלכות שמים שכתוב בפסוק ראשון, יתחייבו נמי בקריאת כל השלש פרשיות, קמ"ל. ואולם שאר פוסקים הקשו מפשט הסוגיא הזו על דברי אהל-מועד].

ובאור דבריו נראה שאמנם הנשים פטורות מחלק התלמוד-תורה שבקריאת שמע [כדמעטינן להו בעלמא מת"ת מדכתיב 'את בניכם' וכו'נ"ל], אבל אינן פטורות מקבלת יחוד השם שבמצוה, כי בעצם מצות היחוד היא תמידית ואין הזמן

כו יעוין בתו"ש ויגש (קצו בהערה) שהביא מכת"י: 'יעקב באותה העת היה קורא קריאת שמע או יחוד השם בכל ענין' - ונראה מזה שעיקר איסור ההפסק הוא מפני שעוסק ביחוד ה', ולא דוקא במצות ק"ש' ובמשנ"ב (סו סקי"ב) כתב לענין הפסקה בפסוק ראשון שאפשר שאם הקריאה לאחר ג' שעות שהוא רק קריאת בתורה - צריך להפסיק. ומשמע דלא בירא ליה, והיינו משום שסו"ס עוסק ביחוד ה'. ומסתבר שלא צדד להקל אלא כשאמרו דרך קריאה בעלמא אבל אם עוסק ומתבונן ביחוד ה' אינו מפסיק כלל. וכן יל"ש לסייע ממה שכתב בשא"א (ב) דטעמא דמסתבר הוא שלא להפסיק בפסוק ראשון, כשם שאינו מפסיק באמצע התפילה לשום דבר. והרי בתפילה אינו מפסיק גם כשאינו חייב בה, כגון בתפילת נדבה - כי עצם העמידה בתפילה אוסרת ההפסקה, וה"ל העיסוק ביחוד ה' הוא האוסר ולא חיוב הקריאה.

וכן נראה ממה שאמרו (בברכות כא:) 'לכל אין מפסיקין חוץ מן יא שמו הגדול מבורך שאפילו עוסק במעשה מרכבה פוסק' - שמענו מכלל שהעוסק במעשה מרכבה אינו פוסק לכל שאר דברים. ושפיר י"ל דה"ל לעוסק ביחוד השם. ולפ"ז אף לשמואל שעיקר קרא בדברי תורה, אך כיון שסו"ס יש כאן יחוד השם וקבלת עול מלכות שמים כדנתן - אין להפסיק בו, ולא ב'ברוך שם' שהוא עוסק ביחוד כנ"ל.

מצוה זו; מצות יחוד השם ומצות קריאה בתורה. שלכך יתכן שאף הנשים הפטורות מלימוד תורה, חייבות באמירת פסוק ראשון משום מצות היחוד (אהל מועד). וכן אף מי שתורתו אומנותו כרשב"י וחבריו, יתכן שאינו מפסיק לקריאת שמע אבל חייב בקבלת עומ"ש בפסוק ראשון (תר"י). (ח)

ב אף על פי שחייב הקריאה מדאורייתא הוא בפסוק ראשון (כדעת רוב הראשונים) או בפרשה ראשונה (כתר"י) בלבד, כשקורא אדם שלש פרשיות כמצות חכמים, מקיים בכך המצוה דאורייתא ככולן (קריית ספר עפ"י הרמב"ם), מאחר ושלשת הפרשיות עוסקות בענין קבלת עול מלכות שמים והמסתעף ממנה, נמצא שמרחיב את קיום המצוה דאורייתא. (ב-ד)

ג רק לענין קיום המצוה, אלא חכמים בתקנתם הרחיבו את עיקר החיוב, כאילו הכל נכלל בחיוב קריאת שמע דאורייתא. שעל כן בספק שצריך לחזור ולקרוא - חוזר על שלש הפרשיות, שהכלילו חכמים את הקריאה כולה בגדר אחד, לאמר כך היא צורת קבלת עול מלכות שמים שלמה. (ה)

ד ברכות קריאת שמע, מלבד מה שהן עומדות בפני עצמן ופעמים נאמרות בלא הקריאה (להרשב"א ושו"ע), הן מהוות גם השלמה לקריאה, שלכך לדעת הרמב"ם כשחוזר על הקריאה מפני הספק, חוזר גם עליהן, כי גם הן מדברות מענין מלכות שמים והריהן תוספת השלמה למצות קבלת עומ"ש. (ה)

ה הואיל וגדר המצוה הוא יחוד השם וקבלת מלכותו, לכך בפסוק ראשון שהוא עיקר היחוד, אין מפסיקין בו כלל, אף לא מפני הכבוד והיראה.

ו באמירת 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' אין מפסיקין, מפני שגם הוא בכלל היחוד, ומתקיימת גם בו המצוה מדאורייתא, הגם שאינו פסוק מהתורה [כי כאמור אין גדר המצוה 'קריאה בתורה' אלא 'יחוד ה'']. וכן בין ה' אלקיכם' ל'אמת', לדעת רבנו יונה והרא"ש אינו מפסיק כלל, מאחר ואין מפסיקין באמצע קבלת מלכות שמים. (א ז)

גרמה, על כן מסתבר שגם מצות קבלת היחוד יתחייבו בה. **ז** רחוק לומר ששני הדינים הללו מקורם בשני מקראות שבפרשה; 'שמע ישראל וגו' [דדרשינן מינה הלכות הקריאה, השמעה לאוזן ובכל לשון שאתה שומע וכו'] - היינו קבלת היחוד. 'ודברת בס' היינו דיבור בדברי תורה. כח

ז בתלמודי רבנו יונה (ברכות טז) איתא לענין קריאת שמע של רבי יהודה הנשיא שהיה מעביר ידיו על עיניו וקורא פסוק ראשון - שנפטר משאר הקריאה משום שתורתו אומנותו וכדאמרינן בירושלמי ברשב"י וחבריו. וצ"ב, אם כן מפסוק ראשון נמי ייפטר. אך לפי האמור י"ל שלא נפטר מי שתורתו אומנותו אלא מחלק הלימוד, וכטעמא דהירושלמי 'זה שינון וזה שינון', אבל ממצות קבלת יחוד מלכות שמים, הרי לא נגרעה זו משאר כל המצוות שהכל חייבים בהן - על כן היה קורא פסוק ראשון.

עיקרי דברים

א מצות קריאת שמע פעמיים בכל יום, לפי מה שאנו נוקטים שהיא מדאורייתא, עניינה ומהותה: מצות יחוד ה' וקבלת עול מלכות שמים בפניו.

ב ואילו לדעת הסוברים קריאת שמע דרבנן (כשמואל, וכמו שנקטו בירושלמי. וכן נקטו התוס' להלכה), גידרה היא קריאה בתורה. [מדין תורה יוצא בכל דברי תורה שיקרא בוקר וערב, וחכמים תקנו לקרוא פרשיות מסוימות. עפ"י תר"י, פנ"י ושאג"א]. (ג)

ג לדידן שהיא מצות יחוד השם וקבלת מלכותו, יש להוכיח מדברי הפוסקים שבקריאתה אין מתקיימת מצות תלמוד תורה, מפני שהיא נאמרת בתורת קבלת עומ"ש [והוא הדין לענין לקריאת המגילה בפורים]. ורק אם מכון בפירוש גם לשם תלמוד, יצא בזה ידי חובת 'לא ימיש'. (ו)

ד אפשר שלפי כמה דעות בראשונים, שני דינים נאמרו בעיקר

כח אך יתכן שקבלת עומ"ש היא המצוה מדרבנן [כמו לפי שמואל], ומה שאמר האהל-מועד שנשים חייבות בפסוק ראשון - מדרבנן.

